

Basiskennis aardrijkskunde

Roger Baltus

5^e editie

Noordhoff

Basiskennis aardrijkskunde

Roger Baltus

Vijfde editie
Noordhoff

Ontwerp omslag: Michiel Uilen

Omslagillustratie: M. Postma

Omslagbeeld: Juriah Mosin / Shutterstock-4553413

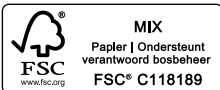
Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13,
9700 VB Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

*De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie.
Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie
of uitgever ontleen.*

Wij maken bij Noordhoff sinds 2009 bewust keuzes om onze impact op het klimaat te verkleinen. We volgen de klimaatdoelen van het Klimaatakkoord van Parijs. Scan de QR-code voor meer informatie over ons duurzaamheidsbeleid.

Zo is dit product gemaakt van FSC®-gecertificeerd papier en ander gecontroleerd materiaal. Wij gebruiken plantaardige inkt en onze lijmen zijn op waterbasis en afbreekbaar. Hierdoor is dit product goed te recyclen na gebruik.

0 / 26

© 2026 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-19656-1

ISBN 978-90-01-19655-4

NUR 133

Inhoud

Inleiding 6

1 Waar gaat het over bij aardrijkskunde? 9

- 1.1 Het schoolvak aardrijkskunde 10
- 1.2 Geografische werkwijze aanhouden 10
- 1.3 Indeling van de leerstof in drie aandachtsgebieden 14
 - Samenvatting 17
 - Test je kennis 18

2 De aarde 21

- 2.1 De aarde in het zonnestelsel 22
- 2.2 Geografische coördinaten en tijdzones 23
- 2.3 De seizoenen: zomer, herfst, winter en lente 25
- 2.4 De getijden: eb en vloed 26
- 2.5 Endogene krachten 28
- 2.6 Exogene krachten 38
 - Samenvatting 46
 - Begrippenlijst 49
 - Test je kennis 56
 - Portfoliosuggesties 60

3 Weer, klimaat en landschappen op aarde 65

- 3.1 Het weer 66
- 3.2 Klimaat en klimaatverandering 81
- 3.3 Klimaat en ligging van de belangrijkste landschappen 87
- 3.4 Verklaring van de ligging van de landschappen 90
- 3.5 Klimaat en kenmerken van de verschillende landschappen 91
 - Samenvatting 103
 - Begrippenlijst 107
 - Test je kennis 113
 - Portfoliosuggesties 117

4 Landschappen in Nederland 123

- 4.1 Indeling van de landschappen in Nederland 124
- 4.2 Hoog-Nederland 125
- 4.3 Laag-Nederland 133
- 4.4 Beschermd landschappen 153
 - Samenvatting 154
 - Begrippenlijst 158

- Test je kennis 163
- Portfoliosuggesties 166

- 5 Bevolking en ruimte 171**
 - 5.1 Bevolking in Nederland 172
 - 5.2 Bevolking in Europa 179
 - 5.3 Bevolking in de wereld 185
 - 5.4 Belangrijke migraties 190
 - 5.5 Cultuurgebieden en grenzen 202
 - Samenvatting 207
 - Begrippenlijst 212
 - Test je kennis 218
 - Portfoliosuggesties 223

- 6 Landbouw 231**
 - 6.1 Landbouwproductie 232
 - 6.2 Spreiding van de landbouw 242
 - 6.3 Concurrentie in de landbouw 245
 - 6.4 Natuur en milieu 247
 - Samenvatting 251
 - Begrippenlijst 253
 - Test je kennis 256
 - Portfoliosuggesties 258

- 7 Industrie 261**
 - 7.1 Van ambachtelijke naar industriële productie 262
 - 7.2 Factoren die de plaats van een fabriek bepalen:
vestigingsfactoren 263
 - 7.3 Belangrijke en veelvoorkomende fabrieken 265
 - 7.4 Veranderende vestigingsfactoren 275
 - 7.5 Beïnvloeding door de overheid 277
 - 7.6 Bronnen van energie 278
 - Samenvatting 292
 - Begrippenlijst 296
 - Test je kennis 300
 - Portfoliosuggesties 304

- 8 Diensten 307**
 - 8.1 Kenmerken van dienstverlening 308
 - 8.2 Vestiging van belangrijke dienstverlenende bedrijven 310
 - 8.3 Transport van goederen en personen 320
 - 8.4 Globalisering 322
 - 8.5 Economisch belangrijke gebieden 323
 - 8.6 Invloed van diensten op het milieu 324

Samenvatting	327
Begrippenlijst	330
Test je kennis	332
Portfoliosuggesties	335

9 Topografie en kaartvaardigheid 339

9.1	Waarom en hoe je topografische items moet kennen	340
9.2	Topografie van Nederland	342
9.3	Topografie van Europa	345
9.4	Topografie van de wereld	346
9.5	Kaartvaardigheid	349
	Samenvatting	354
	Test je kennis	355

10 Toelatingstoets voor de pabo 359

10.1	Toelatingstoets	360
10.2	Het portfolio	364

	Geraadpleegde en aanbevolen literatuur	372
	Illustratieverantwoording	373
	Register	374
	Over de auteur	380

Inleiding

Het succesvolle boek *Basiskennis aardrijkskunde* is volledig toegesneden op de toelatingstoets voor de pabo. Daarnaast is er extra aandacht voor de bewijsstukken waar mbo-leerlingen aan moeten werken in het kader van hun portfolio. Het bijbehorende *Basiskennis aardrijkskunde Werkboek* is een aanrader voor wie de leerstof op een actieve manier wil leren.

Hoewel er geen veranderingen zijn in de leerstof, is in de vijfde editie een aantal aanpassingen gedaan. De tekst is waar nodig wat bijgesteld en aan elk hoofdstuk is aan het begin aangegeven welke doelen van de kernthema's uit de handreiking van SLO aan de orde komen. Daarnaast zijn er voor elke doelgroep voorbeelden toegevoegd:

- Voor wie de digitale toelatingstoets moet doen zijn er in totaal zestig voorbeeldopgaven 'op het niveau van de toelatingstoets' opgenomen. Op de plek waar de betreffende leerstof over zo'n opgave beschreven wordt is een speciaal icoontje weergegeven in de kantlijn. De betreffende opgave is te bekijken via www.studiemeester.noordhoff.nl. De voorbeeldopgaven zijn in studiemeester te vinden onder 'Oefenvragen'.
- Voor wie vanuit het mbo een portfolio moet maken zijn er in totaal dertig suggesties voor het maken van bewijsstukken toegevoegd. Deze zijn aan het eind van elk hoofdstuk geplaatst. Op sommige mbo-scholen geldt een goed uitgewerkt hoofdstuk van het werkboek ook als een bewijsstuk voor het portfolio. Daarom wordt in het boek ook verwezen naar opdrachten en oefeningen die in het aangepaste werkboek staan.

Bij de beschrijving van de leerstof is gebruikgemaakt van de in juli 2014 verschenen *Handreiking aardrijkskunde* van SLO, die nog steeds geldt als uitgangsdokument. In deze handreiking staan de kennis- en vaardigheidsdoelen beschreven. Ook Cito gebruikt dit document als richtlijn bij de constructie van opgaven. Als voormalig toetsconstructeur bij Cito weet ik uit ervaring op welke leerstof de nadruk moet worden gelegd. De leerstof voor de toelatingstoets komt in dit boek dan ook zodanig aan de orde, dat je bij de verschillende begrippen en processen ook voldoende inzicht ontwikkelt om de opgaven van de toets te kunnen beantwoorden. Dat is iets uitgebreider dan in de algemene beschrijving van de doelen in de handreiking aardrijkskunde van SLO (2014). Zo staan sommige onderwerpen niet expliciet bij de doelen, zoals de tijdzones en de getijden, die onder het thema 'Aarde' vallen. Maar daarover is wel enige kennis vereist. Bij het schrijven van dit boek is daarop geanticipeerd.

Basiskennis aardrijkskunde gaat eerst kort in op de gangbare werkwijze bij het schoolvak aardrijkskunde. Vervolgens worden de belangrijkste onderwerpen stap voor stap kort en bondig op een rijtje gezet en waar nodig voorzien van uitleg. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een uitgebreide samenvatting, waarin zeer beknopt nog eens alles beschreven staat wat in ieder geval voor de toelatingstoets goed gekend moet worden. Aan het eind van elk hoofdstuk van dit boek staan *Test je kennis*-vragen. Dit zijn reproductievragen waarmee gecontroleerd kan worden of de losse elementen van de leerstof worden gekend.

Op www.studiemeister.noordhoff.nl vind je de voorbeeldopgaven voor wie de digitale toelatingstoets moet doen. Deze voorbeeldopgaven vind je per paragraaf onder 'Oefenvragen'. Daarnaast vind je er bij elk hoofdstuk een toets. De opgaven van deze toets zijn gemiddeld iets gemakkelijker dan de toelatingstoets. Maar het gaat om dezelfde toepassing van kennis en het leggen van verbanden als in de toelatingstoets.

In het bijbehorende Basiskennis aardrijkskunde Werkboek komt de leerstof nog eens in verschillende contexten aan bod om deze te verankeren in het langetermijngeheugen.

De leerstof van dit boek is onderverdeeld in drie hoofdthema's: *Aarde, klimaat en landschap* (hoofdstuk 2, 3 en 4), *Bevolking en ruimte* (hoofdstuk 5) en *Bestaansmiddelen* (hoofdstuk 6, 7 en 8). Deze drie hoofdthema's hangen met elkaar samen en vormen zo de basis van de algemeen geldende geografische indeling.

Op de middelbare school komen bij de onderbouw havo aparte kernthema's aan de orde, die eveneens terugkomen in de toelatingstoets. Omdat deze kernthema's in de loop der tijd kunnen veranderen en omdat sommige onderwerpen, zoals het thema 'Water', ook bij een ander kernthema terugkomen, komen ze in dit boek bewust niet in aparte hoofdstukken aan de orde. In plaats daarvan is de relevante leerstof ondergebracht bij de drie hoofdthema's van de geografische indeling. Het kernthema *Arm en rijk* is ondergebracht bij hoofdstuk 5, 6, 7 en 8. *Grenzen en identiteit* vind je bij hoofdstuk 5, *Krachten der aarde* bij hoofdstuk 2, *Bronnen van energie* bij hoofdstuk 7 en *Water* bij hoofdstuk 2, 3, 4, 6 en 7. Het boek wordt afgesloten met hoofdstuk 9 over topografie en kaartlezen. Hoofdstuk 10 gaat over de opzet van de toelatingstoets en over het portfolio.

Ik wens je veel succes bij de bestudering van de leerstof en bij het maken van de toelatingstoets of het portfolio.

Ransdaal, maart 2026,
Roger Baltus

Waar gaat het over bij aardrijkskunde?

In dit hoofdstuk komen de belangrijkste vaardigheden uit de geografische werkwijze aan de orde die je nodig hebt bij het maken van de toelatingstoets. Daarnaast krijg je een overzicht van hoe het schoolvak aardrijkskunde eruitziet en waar de acht verschillende thema's die in de toets aan de orde komen in het boek terug te vinden zijn.

1

- 1.1 Het schoolvak aardrijkskunde 10
- 1.2 Geografische werkwijze beheersen 10
- 1.3 Indeling van de leerstof in drie aandachtsgebieden 14

In het werkboek vind je Oriëntatievragen bij dit hoofdstuk.

1.1 Het schoolvak aardrijkskunde

Het schoolvak aardrijkskunde gaat over de ruimtelijke spreiding van verschijnselen op aarde. Daarbij komen feiten, begrippen en basisprincipes (patronen en wetmatigheden) aan de orde.

Het schoolvak aardrijkskunde wordt vaak moeilijk gevonden. Het lijkt alsof je van alle gebieden op aarde verstand moet hebben en je er alles van moet weten. Dat is echter niet nodig. Er zijn patronen en wetmatigheden die overal terugkomen en die in soortgelijke situaties steeds weer gelden. Zoals bij landschappen die op elkaar lijken; het landschap van de Alpen bijvoorbeeld lijkt op dat van de Pyreneeën. In grote lijnen zie je daar soortgelijke verschijnselen en kun je veelal soortgelijke verklaringen geven. Wat je hebt geleerd van het ene landschap kun je voor een belangrijk deel toepassen op het andere. Wanneer je bij aardrijkskunde een aantal feiten, begrippen en basisprincipes kent, kun je die steeds toepassen op allerlei andere gebieden op aarde. Om ervoor te zorgen dat dit ook steeds goed lukt, is bij de beschrijving van de leerstof in dit boek rekening gehouden met twee belangrijke randvoorwaarden.

- 1 Ten eerste wordt steeds de geografische werkwijze aangehouden; we gaan daartoe beschrijven (en herkennen) en verklaren (en voorspellen). Om te voorkomen dat je gelijk naar de hele aarde moet kijken, zoomen we daarom meestal eerst in op een bepaald stukje van de aarde (een regio). En pas daarna zoomen we uit om te zien waar je dat verschijnsel nog meer hebt op aarde. En omdat je dan op een heel andere schaal kijkt, kun je dan ook weer andere zaken zien.
- 2 Ten tweede is de gehele basisleerstof in drie grote aandachtsgebieden ingedeeld: aarde en landschap, bevolking en bestaansmiddelen. Wanneer aardrijkskunde thematisch aan de orde komt (bijvoorbeeld als het thema water, of als het thema krachten der aarde, of in de vorm van een land) kan dat thema altijd bij een of meer onderdelen van de basisleerstof worden ondergebracht.

De volgende twee paragrafen gaan op deze randvoorwaarden in.

In het werkboek vind je **Theorie- en Toepassingsvragen** bij deze paragraaf.

1.2 Geografische werkwijze aanhouden

Op aarde, en op delen daarvan, zijn allerlei verschijnselen te zien die met het landschap en de mensen die erin leven te maken hebben. Op een aardrijkskundige kaart kun je de spreiding van die verschijnselen weergeven. Die verschijnselen staan veelal niet op zichzelf. Ze staan bijna altijd op de een of andere manier in verband met elkaar. Om vat te krijgen op al die verschijnselen en de verbanden daartussen, moet je bij aardrijkskunde de

zogenoemde geografische werkwijze aanhouden. Dat is een manier van kijken die bij aardrijkskunde veelal gebruikelijk is. Voor de basiskennis van aardrijkskunde is het voldoende als je kunt beschrijven, verklaren (en voorstellen) en herkennen. Figuur 1.1 geeft een stukje van de aarde weer. Aan de hand van dit voorbeeld gaan we na wat er wordt bedoeld met deze drie stappen uit de geografische werkwijze.

1.2.1 Beschrijven

Beschrijven

Bij het beschrijven gaan we na over welk deel van de aarde we het hebben (*Waar is het?*). Daarnaast gaan we na welke belangrijke verschijnselen er te zien zijn (*Wat zie je?*).

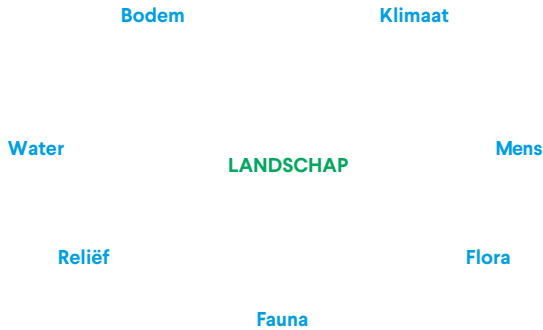
Het landschap van de Alpen in Oostenrijk. In het landschap op de foto zie je dat er grote hoogteverschillen zijn (reliëf). Aan de kale rotsen bovenaan bij de bergtoppen kun je zien dat er vast gesteente voorkomt (bodem). Verder zie je aan het groen dat er planten en bomen groeien (flora). Op de bergtoppen ligt sneeuw en op sommige plaatsen zie je dat smeltwater zich een weg heeft gezocht naar beneden (water). Je kunt ook iets zeggen over het weer. Op de foto lijkt het een mooie zomerse dag te zijn, terwijl er op de bergtoppen sneeuw ligt. Het gemiddelde weer noemen we het klimaat. Wat je niet direct ziet, maar wat zeker wel aanwezig is, zijn de dieren: vogels in de lucht, vissen in het water, dieren die over het land lopen en die in de bodem leven. Het lijkt in eerste instantie alsof het landschap door de natuur is gevormd, maar dat is slechts voor een deel waar. Er zijn ook mensen in het landschap aanwezig. Ze hebben langzaam maar zeker steeds grotere dorpen gebouwd en steeds meer wegen aangelegd. Zelfs de bergweiden en de bossen worden door de bewoners beheerd. In de winter veranderen delen van de bergweiden zelfs in uitgestrekte skigebieden. Dat verschijnsel is pas opgekomen halverwege de vorige eeuw.

Figuur 1.1
De Alpen in
Oostenrijk bij
Fiss/Serfaus

De dingen die we al kijkend naar de foto beschreven hebben, zijn allemaal bepalend voor het uiterlijk van het landschap. In het schema van figuur 1.2 zijn ze in algemene factoren weergegeven. Alle dingen die je nog meer ziet in dit landschap, of in andere landschappen, kun je bij een van deze factoren in het schema onderbrengen.

Figuur 1.2
Factoren die in
het landschap te
zien zijn

1.2.2 Verklaren (en voorspellen)

Verklaren

Bij het verklaren gaat het erom dat je kunt aangeven waarom die verschijnselen daar te zien zijn (*Waarom daar?*). De verklaring kun je geven door een verband te leggen tussen twee of meer factoren. Je ziet bijvoorbeeld dat er boven op de bergtoppen sneeuw ligt (water). Daar waar de sneeuw blijft liggen, zal de temperatuur veelal niet boven het vriespunt uit komen. Er zijn dus grote temperatuurverschillen (klimaat). Die kun je weer in verband brengen met de grote hoogteverschillen (reliëf) in het landschap. Beneden in het dal is de temperatuur het hoogst. Naarmate je verder in hoogte stijgt, wordt het steeds kouder. Er is hier een verband tussen reliëf, temperatuur en water in het landschap waarmee we de ligging van de sneeuw in de bergen kunnen verklaren. Zo zijn er nog veel meer verschijnselen in het landschap waarbij verbanden tussen factoren een rol spelen bij de verklaring (zie figuur 1.3). Er is bijvoorbeeld ook een verband tussen mensen en het reliëf. Er wonen naar verhouding maar weinig mensen in dit landschap. Dat is ook niet verwonderlijk. Door de steile hellingen is het onder andere te gevaarlijk om overal huizen te bouwen. Bovendien zijn veel gebieden niet zo gemakkelijk en vlot bereikbaar. En in de winter kan het vooral op grote hoogte zeer koud zijn. Ook voor de landbouw is het geen ideaal landschap. Ondanks de nadelen wonen er inmiddels toch veel meer mensen dan bijvoorbeeld een eeuw geleden! Zou je daar een of meer redenen voor kunnen bedenken als verklaring?

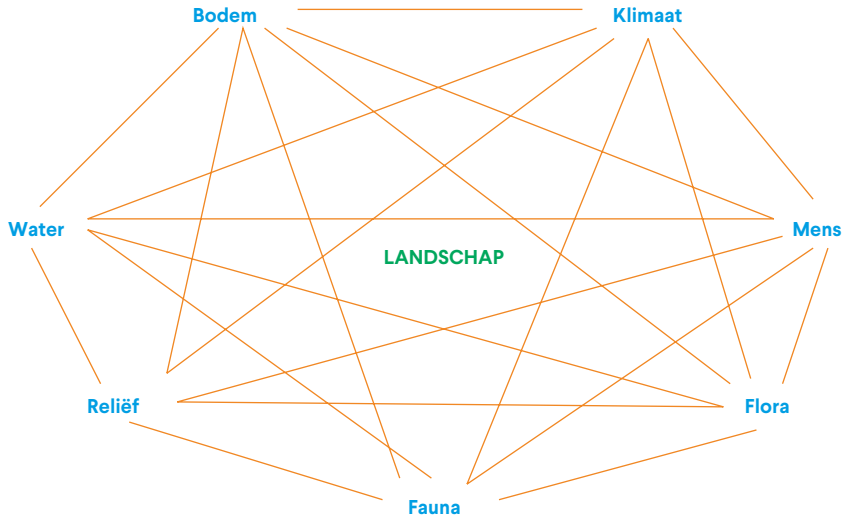
Voorspellen

Aansluitend op het verklaren kun je ook gaan voorspellen (*Wat zal er gebeuren als ...?*). Bijvoorbeeld wat er zal gebeuren als je nog meer bomen op de berghellingen kapt om er skipistes aan te leggen. Het komt er dan

eigenlijk op neer dat je ook weer het verband tussen verschillende factoren moet aangeven, dit keer vooruitdenkend. Voorspellen is dus eigenlijk een speciaal onderdeel van verklaren. Daarbij kun je soms ook leren van het verleden, bijvoorbeeld van de informatie uit de tijd dat er nog helemaal geen skipistes op de berghellingen waren.

Figuur 1.3

Verschuinselen bij factoren staan met elkaar in verband

In het werkboek vind je **Theorie- en Toepassingsvragen** bij deze paragraaf.

1.2.3 Herkennen

Herkennen

Naast het beschrijven en het verklaren kun je verschijnselen herkennen. Je kunt bijvoorbeeld nagaan of je een dergelijk landschap herkent van een ander voorbeeld (*Heb je dat al eens eerder gezien?*). Bijvoorbeeld in de Pyreneeën of in het Scandinavisch hooggebergte. Wat je daar hebt geleerd, zou je bij de Alpen kunnen gebruiken bij het beschrijven en verklaren van de verschijnselen die we zojuist beschreven hebben. Maar, wanneer je nog een gering wereldbeeld hebt, is deze manier van herkennen uiteraard lastig of zelfs niet mogelijk.

Belangrijk bij het herkennen is dat je je in ieder geval ook altijd afvraagt waar je de verschijnselen die je zojuist hebt beschreven of hebt verklaard ook zou kunnen zien (*Waar zie je dit nog meer?*). Daarvoor moet je wel uitzoomen vanuit het voorbeeld. Waar (in Nederland, Europa of op aarde) zie je nog meer zo'n verschijnsel? En in het geval van ons voorbeeld: waar in Europa of op aarde zie je nog meer zo'n hooggebergte als de Alpen? Op de schaal van Europa en ook op de schaal van de wereld zie je, bijvoorbeeld aan de hand van kaarten uit de atlas, dat er nog veel meer hooggebergtes zijn. Soms zie je (beschrijven) op die andere schaal dan ook weer andere

aspecten, zoals een patroon. Bij de hooggebergtes zie je bijvoorbeeld dat ze heel vaak een langwerpig patroon hebben. Kijk maar eens naar de Andes, de Rocky Mountains en de Pyreneeën. Je zou dan wellicht weer kunnen nagaan waarom dat zo is (verklaren). Het langwerpige patroon heeft bijvoorbeeld weer wat te maken met het ontstaan van zo'n gebergte.

Dat herkennen is een belangrijk onderdeel bij aardrijkskunde als je een goed wereldbeeld wilt opbouwen. Wat je leert bij het ene gebied geldt in grote lijnen ook voor het andere gebied dat erop lijkt. Daarmee voorkom je gelijk ook dat je álles op de hele wereld apart zou moet bestuderen. En dat is sowieso praktisch gezien niet mogelijk.

In de praktijk worden de stappen van het beschrijven, verklaren en herkennen niet altijd mooi achter elkaar gezet. De volgorde doet er meestal niet toe. Het is dus bijvoorbeeld heel goed mogelijk dat je iets herkent omdat je dat al eens eerder gezien hebt en daarna gelijk een mogelijke verklaring kunt geven. Om ten slotte nog even te beschrijven hoe het verschijnsel dat je op dat moment bekijkt er daadwerkelijk uitziet.

1.3 Indeling van de leerstof in drie aandachtsgebieden

Om een goed overzicht te krijgen van waar de schoolaardrijkskunde precies over gaat, gaan we het schema van figuur 1.3 wat uitbreiden, zie figuur 1.6. De leerstof kun je verdelen in twee hoofdonderdelen.

Fysische
geografie

Het eerste gedeelte van aardrijkskunde gaat over de natuurlijke verschijnselen in het LANDSCHAP, zoals we in de vorige paragraaf hebben besproken. Dat gedeelte noemen we fysische geografie of natuurkundige aardrijkskunde. Daaronder vallen allerlei aspecten die met het landschap op aarde te maken hebben. Een aantal belangrijke aspecten wordt in de schoolaardrijkskunde vaak apart besproken onder het thema aarde en het thema klimaat.

De mensen spelen eveneens een bijzonder belangrijke rol in het uiterlijk van het landschap. Vandaar dat we de mensen bij aardrijkskunde nog eens apart bekijken.

Sociale geografie

Het tweede gedeelte van de schoolaardrijkskunde gaat vooral over de mensen. Dat gedeelte noemen we sociale geografie of mens-aardrijkskunde. We willen bij die mens-aardrijkskunde zicht krijgen op waar mensen wonen en hoe ze in hun bestaan voorzien.

Eenzijds kijken we dan naar de BEVOLKING. Het gaat dan vooral om de spreiding van de bevolking en de mate waarin daarin veranderingen komen

door bijvoorbeeld natuurlijke groei en migratie. Kijk bijvoorbeeld maar eens naar de spreiding van de bevolking in de Alpen in Oostenrijk. Er wonen hier naar verhouding weinig mensen. En ze wonen vooral in de dalen.

Anderzijds kijken we naar de manier waarop de mensen in het landschap proberen te voorzien in hun levensonderhoud: de BESTAANSMIDDELEN (landbouw, industrie en diensten) en waarvoor ze dat landschap gebruiken. En ook hoe mensen het landschap en hun levensonderhoud veranderen. Je kijkt dan vooral naar de toekomst. Maar soms moet je daarvoor ook naar de ontwikkelingen in het verleden kijken.

Kijk bijvoorbeeld maar eens naar de opkomst van het toerisme in de Alpen. In de zomer en in de winter komen er toeristen naar de Alpen. In de zomer kun je er prachtig wandelen en van de vergezichten genieten, zie figuur 1.4. In de winter is het in veel gebieden nog veel drukker. Dan veranderen delen van het rustige berglandschap in spectaculaire ski-arena's, zie figuur 1.5. Lange tijd leefden de meeste Alpenbewoners van de landbouw. Maar sinds de opkomst van het massatoerisme in de jaren 60 van de vorige eeuw leven steeds meer bewoners voor een belangrijk deel van de toeristen. Ze werken bijvoorbeeld in een bedrijf dat een dienst verleent, zoals een restaurant, hotel of winkel.

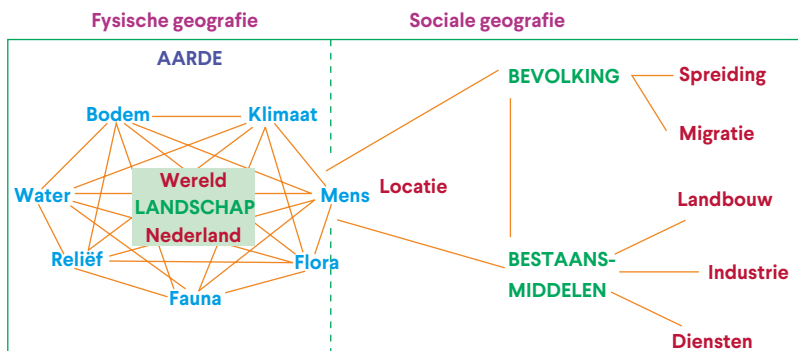
Figuur 1.4 Wandeldoerisme in de Alpen (Serfaus)

Figuur 1.5 Skitoerisme in de Alpen (Ischgl/Samnaun): de Alpenweiden zijn zo nooit meer stil en verlaten in de winter

Figuur 1.6 Geografische indeling in drie hoofdgebieden die met elkaar in verband staan

In figuur 1.6 kun je zien dat je de schoolaardrijkskunde als geheel kunt indelen in drie belangrijke aandachtsgebieden die met elkaar in verband staan: LANDSCHAP (met daarin opgenomen aarde en klimaat), BEVOLKING en BESTAANSMIDDELEN. Dit boek volgt deze algemeen geldende geografische indeling.

Elk aardrijkskundig schoolthema dat je bedenkt, is bij de hoofdingeling die in dit boek gehanteerd wordt onder te brengen. Dit geldt dus ook voor de kernthema's die in het kader van de toelatingstoets op de pabo of het portfolio op het mbo apart worden genoemd:

- Kernthema 'Arm en rijk' hoort bij bevolking en komt ook aan de orde bij bestaansmiddelen (landbouw, industrie en diensten).
- Kernthema 'Grenzen en identiteit' hoort bij bevolking.
- Kernthema 'Krachten der aarde' hoort bij landschap (de aarde).
- Kernthema 'Bronnen van energie' is ingedeeld bij industrie.
- Kernthema 'Water' komt aan de orde bij de aarde, weer, klimaat en landschappen op aarde en landschappen in Nederland en impliciet ook bij bestaansmiddelen (landbouw, industrie en diensten).

In figuur 1.7 kun je zien in welk hoofdstuk van dit boek de thema's voor de toelatingstoets van de pabo of voor de bewijsstukken bij het keuzevak op het mbo aan de orde komen. Aan het begin van elk hoofdstuk worden de doelen bij de kernthema's van SLO die aan de orde komen genoemd.

Figuur 1.7
Kernthema's

	Onderwerp kernthema	Hoofdstuk/paragraaf van dit boek
Algemeen geldende indeling van de schoolaardrijkskunde	Kernthema 1 Aarde, klimaat en landschap	2, 3 en 4
	Kernthema 2 Bevolking en ruimte	5
	Kernthema 3 Bestaansmiddelen (landbouw, industrie en diensten)	6, 7 en 8
Speciale schoolthema's die zijn onderverdeeld in kernthema 4 tot en met 8	Kernthema 4 Arm en rijk	5.2, 5.3, 5.4, 6.2, 7.2, 8.1 en 8.5
	Kernthema 5 Grenzen en identiteit	5.1 en 5.4
	Kernthema 6 Krachten der aarde	2.4 en 2.5
	Kernthema 7 Bronnen van energie	7.6
	Kernthema 8 Water	Verspreid over hoofdstuk 2, 3, 5, 6 en 7

In het werkboek vind je **Theorie- en Toepassingsvragen** bij deze paragraaf.

Samenvatting

Het schoolvak aardrijkskunde gaat over de ruimtelijke spreiding van verschijnselen op aarde. Daarbij komen feiten, begrippen en basisprincipes (patronen en wetmatigheden) aan de orde.

Om vat te krijgen op al die feiten, begrippen en basisprincipes doen we twee dingen:

- 1 We houden de geografische werkwijze aan. Voor de toelatingstoets moet je in ieder geval het volgende kunnen:
 - *Beschrijven*. Je kunt dan steeds de vragen stellen: Wat zie je? Waar is dat? Waar heb je dat ook?
 - *Verklaren (en voorspellen)*. Je kunt dan steeds de vragen stellen: Waarom zie je dat daar? Hoe kan het dat ...? Wat zal er gebeuren als ...?
 - *Herkennen*. Je kunt dan steeds de vragen stellen: Waar heb ik dat al eens eerder gezien? Waar heb je dit verschijnsel ook?
- 2 We verdelen de hele aardrijkskunde in drie hoofdgebieden in die allemaal met elkaar samenhangen: landschap, bevolking en bestaansmiddelen (zie figuur 1.6).

Elk aardrijkskundig schoolthema is bij de hoofdingeling die in dit boek gehanteerd wordt onder te brengen. Dit geldt ook voor de schoolthema's die in het kader van de toets apart worden genoemd:

- Arm en rijk en Grenzen en identiteit horen bij Bevolking.
- Krachten der aarde hoort bij Aarde (klimaat en landschap).
- Bronnen van energie is ingedeeld bij Bestaansmiddelen (industrie).
- Water komt aan de orde bij Landschap (aarde, weer, klimaat en landschappen op aarde en landschappen in Nederland) en bij Bestaansmiddelen (landbouw, industrie en diensten).

Test je kennis

Reproductievragen om te controleren of je voldoende feitenkennis hebt.

- 1.1 Waarom wordt het schoolvak aardrijkskunde vaak zo moeilijk gevonden?
- 1.2 Hoe is het bij aardrijkskunde mogelijk toch een verklaring te geven voor een verschijnsel, terwijl je er voor het eerst kennis mee maakt in een nieuwe situatie?
- 1.3 Welke twee randvoorwaarden zijn van belang om het mogelijk te maken dat je gemakkelijker kennis kunt toepassen in de schoolaardrijkskunde?
- 1.4 Bij aardrijkskunde gaan we altijd beschrijven (en herkennen) en verklaren (en voorspellen).
 - a Welke vragen kun je stellen bij het beschrijven?
 - b Welke vraag kun je stellen bij het herkennen?
 - c Welke vraag kun je stellen bij het verklaren?
 - d Welke vraag kun je stellen bij het voorspellen?
- 1.5 In figuur 1.1 zie je een landschap.
 - a Noem zeven factoren die een rol spelen in een landschap en noem bij elke een voorbeeld.
 - b Noem bij elke van deze zeven factoren een voorbeeld uit een ander landschap dan je op de foto ziet.
- 1.6 De factoren die in een landschap een rol spelen staan altijd met elkaar in verband. Noem een voorbeeld van een verband tussen de volgende factoren met betrekking tot het landschap dat je ziet in figuur 1.1 wat betreft:
 - a reliëf en klimaat
 - b reliëf en mens
 - c klimaat en water
 - d flora en bodem

- 1.7 Bij aardrijkskunde maken we een indeling in drie hoofdgebieden: landschap, bevolking en bestaansmiddelen.
- a Welke twee onderdelen onderscheiden we in dit boek bij bevolking?
 - b Welke drie onderdelen onderscheiden we in dit boek bij bestaansmiddelen?

In het werkboek vind je **Eindopdrachten** bij dit hoofdstuk.

Doe de toets op de website. Daar vind je ook de antwoorden op de *Test je kennis*-vragen.